# Književnost drevnog Bliskog istoka kao povijesni izvor

**Idžaković, Nikolina**

**Undergraduate thesis / Završni rad**

**2019**

*Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj:* **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

*Permanent link / Trajna poveznica:* https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:778157

*Rights / Prava:* In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

*Download date / Datum preuzimanja:* **2024-03-29**

Image not found or type unknown

*Repository / Repozitorij:*

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE

PREDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ KULTURE I TURIZMA

NIKOLINA FLINČEC

# DREVNA KNJIŽEVNOST BLISKOG ISTOKA

Završni rad

Pula, 2019.

SVEUČILIŠTE JURJA DOBRILE U PULI
FAKULTET ZA INTERDISCIPLINARNE, TALIJANSKE I KULTUROLOŠKE STUDIJE

PREDIPLOMSKI SVEUČILIŠNI STUDIJ KULTURE I TURIZMA

NIKOLINA FLINČEC

# DREVNA KNJIŽEVNOST BLISKOG ISTOKA

Završni rad

JMBAG: 0303041035, izvanredni student

Smjer: Kultura i turizam

Predmet: Povijest civilizacija

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: stara povijest

Mentor: prof. dr. sc. Klara Buršić Matijašić

Sumentor: dr. sc. Marina Zgrablić

Pula, rujan 2019.

## IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Nikolina Flinčec, kandidat za prvostupnika Kulture i turizma ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

_____

**IZJAVA**

**o korištenju autorskog djela**

Ja, Nikolina Flinčec dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom Književnost Drevnog Bliskog Istoka koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

_____

SADRŽAJ

1. Uvod ..... 1
2. Problematika anonimnosti, periodizacije, misaonog jedinstva i stvaranja ..... 4
2.1. Egipatska književnost ..... 6
2.2. Mezopotamija - Sumerska i Akadska književnost ..... 14
2.3. Stara Hebrejska književnost ..... 16
3. Ep - Gilgameš, Enuma Eliš ..... 20
3.1. Mitološki motivi ..... 23
3.2. Usporedna književnost ..... 24
4. Zaključak ..... 26
LITERATURA ..... 27
SAŽETAK ..... 28
SUMMARY ..... 29

## 1. Uvod

Odabirom teme Drevna književnost Bliskog istoka prikazati će se uloga i utjecaj pojedinih naroda i država na razvoj književnosti. U prvom dijelu razjašnjava se periodizacija i utjecaj Sumerana, Akađana i Egipćana na razvoj pisma i književnih djela. Drugi dio rada orijentiran je na književna djela Enuma Eliš i Gilgameš, sa spomenom Ilijade i Odiseje kao povijesnim djelom koje je uvelike utjecalo na razvoj književnosti općenito.

Područje koje se u radu obrađuje odnosi se na Bliski istok. Karakterizira planinski pojas koji obuhvaća Malu Aziju, Kavkaz i Iran. Taj pojas, karakteriziraju visoke i srednje visoke planine, manji planinski lanci, doline između planina i aluvijalne nizine. Ispiranje kišnicom osiromašilo je tla tih područja, dok je nekontrolirana sječa šume, koju je čovjek vršio od početaka povijesnog doba, ubrzala intenzivne procese erozije. Ispod spomenutog planinskog pojasa otvara se brežuljkast i ravničarski kraj, luk takozvanog plodnog polumjeseca. On se prostire od palestinske regije na jugozapadu preko Sirije te prema središnjoj i južnoj Mezopotamiji, a svoj prirodan nastavak zapravo ima u grubom afričkom pojasu koji navodnjava Nil, u Egiptu.

Povijesno razdoblje Stari vijek, obuhvaća vrijeme od uvođenja pisma, odnosno početka civilizacije, oko 3500. g. prije n. e. u Mezopotamiji, do početka srednjeg vijeka sredina petog stoljeća. Obično se pojam koristi samo za prostor oko Sredozemnog mora, uključujući i Bliski Istok s Perzijom.[1] Male seoske zajednice pojavile su se diljem zapade Azije, ali se već u četvrtom tisućljeću prije n.e. velike gradske zajednice čak sa 40.000 ljudi javljaju u Mezopotamiji, na području između Eufrata i Tigrisa. Geografija Mezopotamije imala je još jedan dubok učinak na civilizacije koje su tu nastale. Za razliku od uske plodne trake uz Nil, Mezopotamija je prostrano, plitko korito ispresijecano rijekama i njihovim pritocima, sa slabom mogućnošću prirodne obrane. U nju se lako ulazi iz bilo kojeg smjera, pa su njome neprestano prolazili narodi koji su željeli iskoristiti plodno tlo. Povijest Bliskog istoka je višekulturna, što znači da se u njoj gradovi države neprestano bore i tek se katkad ujedinjuju pod istim vladarima.

[1] Davies, J.E. Penelope ...[et.al], Zagreb 2008 str. 22

Civilizacije starog vijeka nastale su iz potpuno razvijenog mlađeg neolitika koji je bio obilježen proizvodnom poljoprivredom, poznavanjem osnovnih tehnika metalurgije, proizvodnjom viška dobara i trgovanje izvan vlastite regije kao i sjedilački život unutar obzidanih naselja.[2] S kulturama koje su slijedile ovakav razvoj povezuje se razvoj pisma čemu su prethodili piktogrami i ideogrami još iz vremena mlađeg paleolitika i spiljski crteži. Pod utjecajem tih crteža, u Mezopotamiji se razvilo klinasto pismo, a u Egiptu hijeroglifi od kojih se zatim, posredovanjem Kanaanaca, od 3. tisućljeća pr. Kr. razvio alfabet. Ovakav novi način pisanja omogućio je državama s trajno uređenim vladajućim, upravnim i religijskim aparatima razvoj prvih visokih kultura što se smatra početkom starog vijeka.[3]

Klinasto pismo, pismo Sumerana, Babilonaca, Asiraca i susjednih zapadnoazijskih naroda, sastoji se od ravnih crta urezanih u obliku klina. Pisalo se šiljkom od trstike ili kovine na pločicama od svježe gline, koje su se poslije pekle, a rjeđe na mekanom kamenu. Razvilo se najprije kod Sumerana (IV. tisućljeće pr. Kr.) kao slikovno pismo, tako što su se shematski prikazi predmeta i simboli pojmova sveli na karakteristične skupine klinastih poteza, koje su postajale sve jednostavnije i postupno se pretvorile u logograme, tj. označivale su slogove i najzad pojedine glasove. Prilagođeno, nakon sumerskoga, semitskim jezicima, klinasto pismo prošlo je nekoliko razvojnih oblika (akadski, starobabilonski, asirski). Od Babilonaca preuzeli su ga Hetiti i Elamiti, a pisma klinastog oblika, koja su u slaboj ili ni u kakvoj vezi s babilonsko-asirskim, imali su Ugarićani, Perzijanci, pa i Egipćani i Aramejci. Za dešifriranje mnogobrojnih spomenika, provedeno već u XIX. st., najzaslužniji su Georg Friedrich Grotefend, Edward Hincks i Henry Creswicke Rawlinson. [4]

Klinasto pismo, izumljeno je u svrhu vođenja evidencije od strane administrativnih podataka javnih ustanova i tijekom cijele povijesti ovo je ostalo jedno od njegovih primarnih svrha. U različitim se povijesnim razdobljima susreću isprave koje su sastavili birokratski službenici. Njihova složenost tražila je zapise o transportu robe, dokazu o isporuci materijala, dokaz o internom transportu npr. sa odjela zaprimanja robe sa skladišta u glavnu palaču.[5]

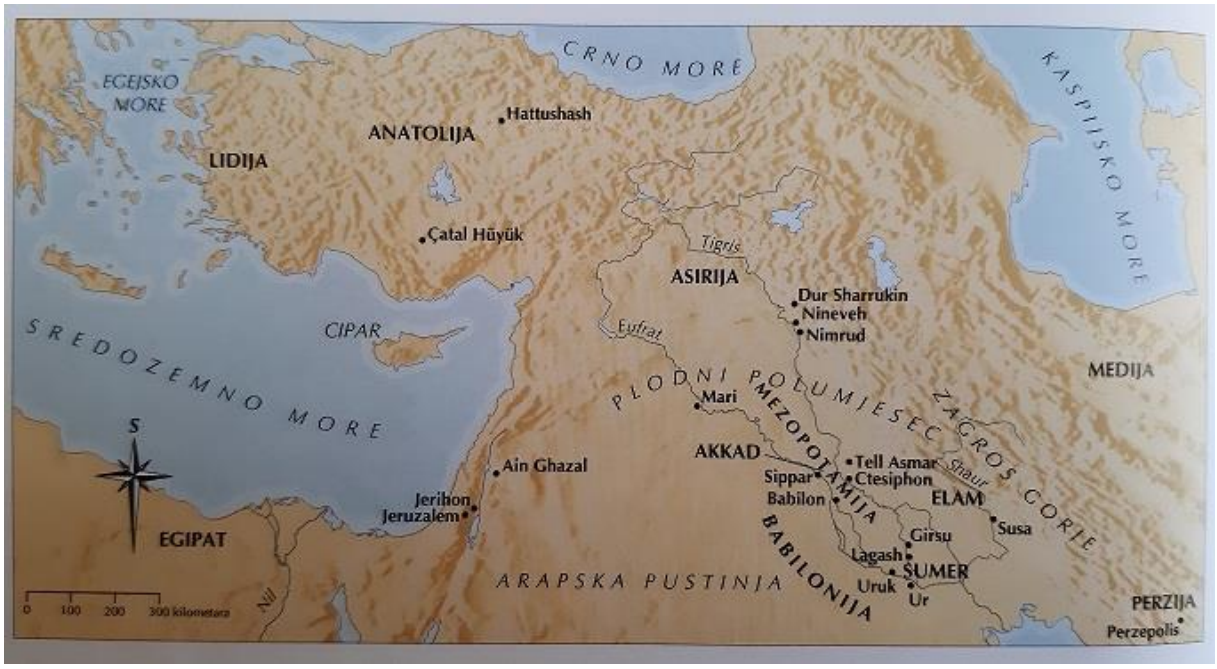
[2] Višić, Marko, Zagreb 1993, str. 12
[3] http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=55351 17.09.
[4] http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31916, 20.09.
[5] Marc Van De Mieroop, London 1999. str. 13

Cilj ovog rada je predstaviti početnu i velikim dijelom važnu književnu povijest koja je utjecala na mnoga današnja djela i koja su postala neizostavan dio opće kulture. Prva važna civilizacija nastala je na jugu Mezopotamije u blizini prostora gdje se spajaju Eufrat i Tigris. Zahvaljujući Sumeranima, Akađanima i Egipćanima, sačuvani su velikim djelom zapisi starih bajki i mitoloških priča koji su temelj stvaranju književnih djela. U daljnjem tekstu prikazana su neka od velikih djela povijesti i nastoje se razjasniti mitološki motivi pisanja kako bi se lakše razumjela književna djela proizašla iz njih.

## 2. Problematika anonimnosti, periodizacije, misaonog jedinstva i stvaranja

Istraživači misaonog i književnog stvaralaštva naroda drevnog Bliskog istoka odavno su uočili da se književna djela drevnih Sumerana i Akađana, kao i njihovih nasljednika Asiraca i Babilonaca, te starih Egipćana, ne mogu pobliže odrediti prema autorima i vremenu postanja. Moguće je makar približno utvrditi vrijeme nastanka i cvjetanja kako sumerske i akadske tako i egipatske književnosti. [6]

Prva važna civilizacija u Mezopotamiji koja je nastala na jugu područja u blizini gdje se spajaju Eufrat i Tigris bila je Sumer. Tu je u određenom trenutku uoči četvrtog tisućljeća utemeljeno nekoliko gradova država Ur, Uruk, Suza, Lagaš i dr.




Slika 1. Drevni Bliski istok

Ne zna se tko su zapravo bili Sumerani. Znanstvenici često povezuju narode kroz zajedničku jezičnu tradiciju, ali sumerski jezik nije povezan ni s jednim drugim poznatim jezikom. Arheološka istraživanja iznijela su na vidjelo, od sredine devetnaestog stoljeća, mnoga otkrića zemljanih pločica s klinastim pismom koje sadržavaju popise kraljeva, ali i pjesme. Mnogi od najranijih nalaza bave se sumerskim gradovima spomenutim u Bibliji, kao što je na primjer Ur i Uruk. Osim

[6] Višić, Marko, Zagreb 1993, str. 15

arheologije i pisma, o sumerskom društvu informiraju nas i umjetnička djela u obliku lončarstva, kipova i reljefa. [7]

Budući da su se na cijelom drevnom Bliskom istoku vladari smatrali ne samo sinovima vrhovnog božanstva kao apsolutnog gospodara nebeske i zemaljske, kao odslika nebeske države, već i namjesnicima i njihovim svećenicima. Tu se u vjersku lirsku poeziju mogu svrstati i himne vladarima, odnosno himne faraonima u Egiptu i himne kraljevima u Mezopotamiji u kojima se oni veličaju kao božanstva. Što se tiče forme i stila epske i lirske poezije, daleko se razlikuju u mezopotamskoj i egipatskoj književnosti. Pojava didaktičnog, odnosno kontemplativnog pjesništva jasno ukazuje da su drvni narodi Mezopotamije i Egipćani pored radosti spoznali i tegobe života, naročito u vrijeme raznih pobuna, razaranja i pustošenja, kada nestaje blagostanja pojedinca i čitavog društva. [8]

Osim tekstova na glinenim pločama, sačuvani su nam mnogi natpisi uklesani u stijene, kamene stupove i ploče. Tu su obično kraljevi veličali svoje ratne pohode, koji su ustvari često bila nečuvena pustošenja, krvoločna ubijanja i unakazivanje zarobljenika. Preuzevši od Sumerana cjelokupnu kulturu i njihovo klinasto pismo, Babilonci su ga zakomplicirali unošenjem semitskih elemenata i time otežali pisanje i čitanje. Oni u svoje pismo unose već neke fonetske elemente, što kod ostalih semitskih jezika nije bio slučaj. To je već put ka manjem broju znakova a put prema slovima. Asirci su ovo slogovno pismo pojednostavili na 510 znakova, od kojih su zapravo upotrebljavali samo oko 300. Perzijsko klinasto pismo bilo je dijelom slogovno, a dijelom glasovno.[9] U 8. stoljeću prije n.e. u ove krajeve su se počeli naseljavati Aramejci, preci današnjih Sirijaca. Oni su donijeli i svoju kulturu i pismo, koje je bilo daleko savršenije od klinastog i sasvim ga je istisnulo iz upotrebe. Postojala je neka vrsta školske obveze, kojom nisu bili obuhvaćeni jedino najniži slojevi naroda. Škole su bile podijeljene u više i niže. U Nižim se učilo pisati i stjecalo se osnovno znanje, a u višim su se učile gotovo sve grane tadašnjih nauka i umjetnosti kao teologija, pravo, medicina, astrologija, astronomija, glazba i dr. U

[7] Davies, J.E. Penelope ...[et.al] Zagreb 2008 str. 22
[8] Višić, Marko, Zagreb,1993., str. 12
[9] Višić, Marko, Zagreb 1993. str. 14

gradu Mariju otkopana je tipična učionica sa školskom klupom. Škole su mogle pohađati i djevojke. Poslije položenih ispita učenici bi bili obučeni za zvanje pisara. [10]

### 2.1. Egipatska književnost

Potreba za identificiranjem slikovnog prikaza s kraljevskim pojedincem ili određenim događajem kao što je lov ili bitka, dovela je do primjene hijeroglifskog pisanja monumentalnog teksta. Rukopis je održavao novi odnos prema vremenu i prikaz povijesti kao jedinstvenog događaja u vremenu. Od prvih uklesanih natpisa iz vremena I. dinastije[11], prepoznata su samo pojedina imena. Hijeroglifi dodani uz scenu označavali su da ta ilustracija predstavlja određeni rat, a ne neodređeni ili rat općenito. Rukopis je odražavao novi odnos prema vremenu i prikaz povijesti kao jedinstveni događaj u vremenu.

Najstariji cjelovito sačuvani zapisi egipatskih pjesničkih tekstova potječu iz posljednjih godina V. i iz vremena VI. dinastije (po tradicionalnoj podjeli na trideset jednu dinastiju, koju je za staru egipatsku povijest još u 3. st. prije n. e. uveo učeni Egipćanin Maneton), što će reći iz 25. - 23. st. prije n. e., po najprošireniјoj suvremenoj procjeni. Skup spisa među kojima ih nalazimo zovemo Tekstovima piramida zato što su se održali kao natpisi na zidovima hodnika i odaja u faraonskim grobnicama.[12] Vjerujemo da su ovi u kamen urezani natpisi prepisani sa starijih ili čak mnogo starijih zapisa na papirusu koji do nas nisu dospjeli. I da nije te pretpostavke, međutim, pa i da nam sačuvani stariji, književno inače sasvim nezanimljivi zapisi nisu u kontekstu kakva suhog nabrajanja tu i tamo zabilježili neku izrazito pjesničku frazu, mogli bi s razlogom zaključiti da najstariji pouzdano datirani uvid zatiče egipatsku književnost u trenutku u kome ona već dugo postoji ne samo kao usmeno narodno pjevanje i pripovijedanje nego i kao učena pisana književnost.

Prvi popularni roman u povijesti priča jest o princu Sinuheu Egipćaninu, čovjeku slavnome po izbjegličkoj avanturi i povratku u domovinu. Zgoda se prepričavala i prepisivala još u vrijeme egipatskoga Novoga Kraljevstva i pronađena je na nekoliko mjesta među ostacima naselja graditelja kraljevskih grobnica u Deir el-Medini. Ondje je, kako je opisano u poglavlju o obrtnicima, u vrijeme kad se klešu

[10] Masleša, Veselin, 1961. str. 55
[11] Čale, Frano [et.al] str. 9
[12] Stipičević, Aleksandar, Zagreb, 2006. str. 39

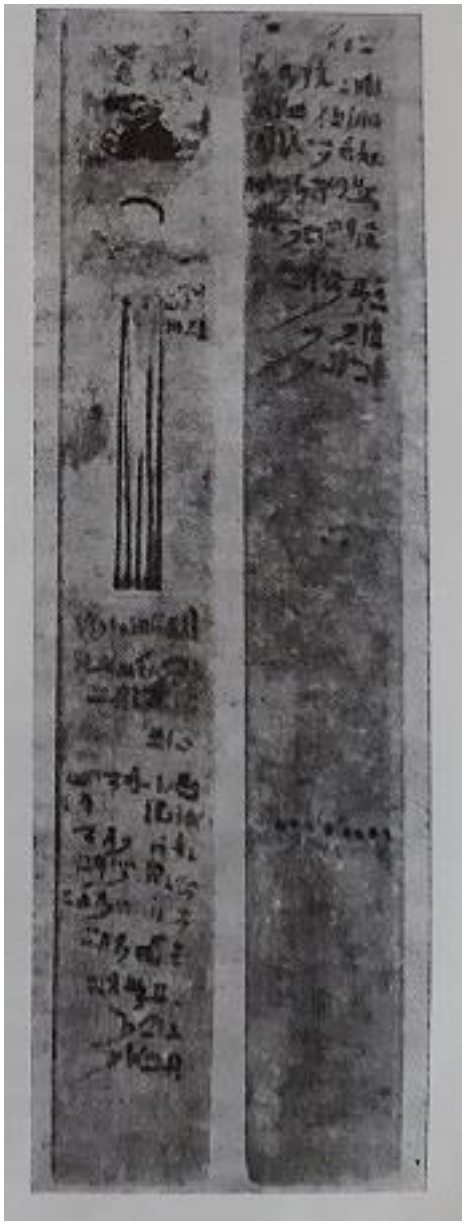
kraljevske grobnice za vječnost, u Dolini kraljeva bio oformljen manji grad Set-maat. A mnogi su u tome gradu bili pismeni. Prepisivala se i prepričavala Sinuheova avantura, a možda su je i djeca, za svojih prvih vježbi pisanja po komadićima lončarije, prepisivala. Najduža verzija otkrivena je na jednome papirusu koji se danas čuva u Moskvi. Mnogi smatraju da je Sinuhe bio izmišljeni lik isključivo u svrhu propagande.[13] Povezivalo ga se sa Mojsijem i egzodusom židova, kao i atentatom na faraona. Kasniji, više povezani smisao priče je taj da se Sinuhe povezuje pričom Davida i Golijata. Sama priča ne bi bila toliko zanimljiva da nije povezana sa faraonima XII. dinastije.

Jezik Tekstova piramida i drugih zapisa Stare države zovemo obično staroegipatskim. To je najstariji književni oblik onog jezika, egipatskog ili starog egipatskog, kojim stanovnici Egipta govore od pamtivijeka, sve vrijeme postojanja svojih drevnih država, da bi ga tek od 7 st. n. e. počeli postepeno zamjenjivati arapskim. Opisujemo taj jezik obično kao hamito - semitski zbog toga što je bez sumnje srodan i hamitskim jezicima sjeverne Afrike (poput berberskoga) i semitskim jezicima Bliskog istoka, ali se o stupnju i vrsti ove srodnosti stručnjaci i danas spore. U toku nekoliko tisuća godina, naravno, govorni se jezik neprestano mijenjao i njegova je promjena, udružena najobičnije s krupnim društvenim, političkim i idejnim potresima u prijelaznim epohama. U bunama i drugim socijalnim potresima prijelaznog razdoblja, Egipat svakako doživljava izvjestan ekonomski nazadak, pa se djelomično zbog toga što su o njemu vrlo oskudno sačuvana pouzdana povijesna svjedočanstva, naziva se i mračnim dobom. U književnosti to je početak najvećeg procvata. Nastaje klasična egipatska književnost, raznolika po vrstama, po osnovnom tonu svojih djela a donekle i po njihovom socijalnom stavu. Njen jezik zovemo srednje egipatskim ili klasičnim, i to će biti književni jezik Egipta kroz čitavo vrijeme Srednje države.[14]

Daleko najveći i najznačajniji dio one egipatske književnosti napisan je jednim od tri opisana jezična izraza a pismom čije su dvije varijante Grci ne sasvim srodno nazvali hijeroglifima (svetim urezima) i hijeratikom (svećeničkim pismom). Načinom koji može podsjetiti na postupak kakvim se u naše doba sastavljaju rebusi, hijeroglifi

[13] Uranić, Igor, Zagreb 2013. str. 101
[14] Čale, Frano [et.al] str. 15

su se pisali tako što su se po nekim pravilima i uz korištenje pomoćnih oznaka koje su precizirale značenje, povezivali znakovi koji predstavljaju samo crtežom naznačene ili njima vrlo srodne pojmove odnosno riječi sa znakovima koji uz to predstavljaju i pojedinačne suglasnike ili grupe suglasnika. U toku vremena stil se hijeroglifskog pisanja mijenjao, a pravopis mu je bio razmjerno stabilan samo u granicama pojedinih razvojnih faza. [15]



Slika 2.: Osnovni pribor egipatskog pisara: drvena paleta sa zabilješkama sa obje strane iz vremena XVIII dinastije

[15] Čale, Frano [et.al] str. 12-14

(Izvor: Povijest svjetske književnosti, Uredništvno Liber, Sveučilišna naklada Zagreb, Izdavač MLADOST, izdavačko knjižničarska radna organizacija, Zagreb)

Od 8.st. prije n.e. funkciju hijeratike postepeno preuzima novo pismo, nastalo daljim ali sada mnogo temeljitijim pojednostavnjivanjem izvornog pisanja. Grci su to pismo nazvali demotskim (pučkim) pa tako danas zovemo i onaj vid egipatskog jezika koji se prvenstveno u državnoj administraciji i poslovima spisima pojavi na smjenu novo egipatskom oko 8 st. prije n.e., naročito proširio zatim za vlasti Grka i Rimljana i sačuvao u upotrebi sve do 5. st. [16]

Kao i druge književnosti najstarijeg vremena, gotovo sva zapisana i poznata egipatska književnost motivirana je, više puta odlučno, no koji put ipak samo sasvim površno nekom ne pjesničkom, najobičnije religijskom svrhom. Osobitosti egipatskog vjerskog mišljenja i doživljavanja izrazile su se onda na mnogo načina u egipatskoj književnosti. Najvidljivije je to u izboru i proširenosti pojedinih tema, npr. u izuzetnoj važnosti koju ovdje ima briga za prekogrobni život ili točnije za mrtvog čovjeka koji na put u prekogrobni život polazi. Danas se ta važnost osjeća vjerojatno i nešto naglašenije nego što je izvorno bila iskazana, zato što su opsežni dio egipatske pismenosti, uz već spomenute Tekstove piramida, i spisi koje udružujemo pod nazivima Tekstovi sarkofaga i Knjiga mrtvih, upravo u grobnicama očuvan, ali ni razmjerno dobra očuvanost baš tih tekstova neće biti posljedica samo teške pristupačnosti pa zato dobre zaklonjenosti njihovih skrovišta: po svemu sudeći, grobnica je u starom Egiptu bila i izvorno važnija od dvora pa od hrama. U njima se našlo sve što je moglo biti od neke pomoći pokojniku koji poslije smrti treba započeti novi život. To su himnički opisi putovanja na onaj svijet i tog svijeta samog, bogova, njihovih naravi i moći, putnikovih iskušenja i podviga, zle sudbine njegovih neprijatelja, uzajamnih dužnosti putnika i živih na ovome svijetu. Namjene molitvenih, obrednih, magijskih formula bile su također svih vrsta: neke su brinule da putnik na putu ne ogladni i ne počne se održavati na vlastitim izmetinama i mokraći, druge da se održi u dobru zdravlju, treće da mu omoguće čudesne preobražaje i drugu zaštitu od nevolja i opasnosti, neke opet da pridobiju ili zavaravaju bogove. U Tekstovima piramida, koji su vjerojatno postepeno nastajali u toku trećeg tisućljeća prije n.e. mada su sačuvani samo u piramidama s kraja Stare države, putnik je isključivo

[16] Čale, Frano [et.al] str. 14

božanski vladar. Mnogi motivi i cjelovite formule iz ovih tekstova prenose se u mlađe spise u grobnicama, ali se pri tom prilagođavaju socijalnom statusu umrloga u vremenu u kome besmrtnost više nije data samo vladaru. Najstariji među zapisima koje danas zovemo Tekstovi sarkofaga nastaju otprilike u vrijeme kada se urezuju natpisi u piramidama, a sačuvali su se uglavnom upisani na unutrašnjoj strani drevnih kovčega u kojima su se sahranjivali velikani Srednje države. Sastav je ovih tekstova raznovrsniji, najviše ima medicinskih i praktičnih, tako će pogotovo biti s onim zapisima koji su se u brojnim varijantama sačuvali na svicima papirusa kakvi su se stavljali uz mrtve u doba Nove države, ali i više stoljeća poslije njenog sloma. U naše doba egiptolozi su ove zapise na papirusima povezali u cjelinu, nazvali je Knjigom mrtvih i podijelili na poglavlja, ali izvorno nam se takva nije nigdje sačuvala. Postojao je izvorno čini se, jedan krug tekstova važan za dobar život i snalaženje na ovom i onom svijetu, ali su se svakoj prilici za prepisivanje tekstovi ponovo birali.[17]

Ako se osobitost egipatske religije u književnosti najvidljivije izrazila u izboru pojedinih tema i upotreba, onih vezanih za kult umrloga, još se odlučnije potvrdila u sklonosti za neke književne vrste i u zapostavljanju drugih. U egipatskoj književnosti, ep nam u razvijenijem obliku nije sačuvan, a vjerojatno nije ni postojao. Kakav karakterističan epski motiv se može pronaći u povijesnoj književnosti, a da ima bar epskog zamaha i epske fraze u natpisima koji slave djela pojedinih vladara, ali čak ni u doba beskrajnih ratova, velikih osvajanja i sjajnih pobjeda egipatske Nove države ne nalazi se ništa sličnije epu od velikog natpisa kojim se slavi pobjeda posljednjeg velikog faraona, Ramsesa II., nad Hetitima. Uz taj se natpis spominje Pentaur, koji mu je možda bio i sastavljač a ne samo prepisivač, a Ramsesu II. se spis toliko sviđao da je sačuvan, uz zapis na papirusu, i triput uklesan na zidovima hramova. Počinje kao sasvim uobičajen prozni izvještaj o vladarskom pohodu, da bi podignutim pjesničkim tonom i stilom opisao onaj uzbudljivi trenutak u kome se Ramses II. našao sam ured gomile neprijatelja i zatim osobnom hrabrošću uz pomoć svog božanskog oca Amona pretvorio gotov poraz u pobjedu.[18]

Egipatska mitologija jedna je od najbogatijih koje poznajemo. U egipatskoj su književnosti ograničeni i broj i važnost tekstova koji se bez oklijevanja mogu nazvati mitovi. Dobro poznati primjer je mit o Ozirisu i Izidi. Božanski vladar

[17] Čale, Frano [et.al] str. 15-16
[18] Kathleen Kupier, New York 2011. str. 17

Oziris, uspostavio je mir među ljudima, naučio ih je zemljoradnji i mnogim drugim vještinama, sagradio prve hramove i upravljao Egiptom zajedno sa svojom sestrom Izidom koju je uzeo za ženu, sve dok ga na prijevaru nije ubio zavidni brat Set, nagovorivši ga da tobože šale radi uđe u sanduk, koji je zatim bačen u Nil. Vjerna Izida našla je sanduk u feničkom gradu Biblosu i poslije mnogo peripetija vratila ga u Egipat. Zli se Set ponovo domogao Ozirisova tijela, isjekao ga u komade i razbacao širom Egipta. Ali Izida je uspjela pronaći sve dijelove tijela osim organa muškosti i da uz pomoć magije vrati Ozirisa u život koji će nastaviti kao vladar prekogrobnih zapadnih predjela. Ovdje je samo ukratko izložena priča poznata od Plutarha. Plutarh je danas pouzdano prenio neke stare egipatske tradicije. Svaka pojedinačnost iz priče potvrđena je brojnim slikovnim predstavama i aluzijama egipatskim književnim djelima velik njihov dio već u Tekstovima piramida. U egipatskoj književnosti nema teksta koji priču neposredno kontinuirano i cjelovito ispričao. Kako ih praktički nema ni za druge glavne mitove, malo je vjerojatno da su zapisi u pravilu postojali i s vremenom propali. Papirus nije izdržljiv materijal. [19]

Obrednom namjenom obilježen je i najveći dio tekstova koje je moguće svrstati u naše doba, po stilu i opsegu, skloni svrstati u lirsko pjesništvo. Ali stil je ovdje nesiguran kriterij. Jedan broj karakterističnih postupaka - paralelizam članova poput onog u psalmima, nizanje razmjerno kratkih rečenica podjednake dužine, ponavljanje koje nekad dobiva oblik refrena, igra riječi, pa i aliteracija i sl. javljaju se u svim egipatskim spisima emocionalno napregnutog ili svečanog tona, uključujući i mnoge koje bismo svakako, dijeleći poeziju, prozvali proznima. [20]

Naročito je u onom ranije ukratko opisanom a izvanredno obimnom korpusu spisa sačuvanih u grobnicama teško razlikovati pjesmu od ne pjesničkog teksta. Svi ovi spisi pomalo zagonetno i u tom smislu pjesnički zvuče, i nema tu gotovo zapisa kome jedna vrsta modernih tumača nije mogla učitati i neko pjesničko značenje.

Među himnama faraonima kao bogovima mnoge su već od radnog doba Srednje države opširno hvalile i njihova djela i pobjede kao vladara. Takve himne, a vrhunac im je u klasičnoj književnosti u šest pjesama u čast Sesostrisa III., iz XII. dinastije, znale su onda biti vrlo slične pobjedničkim pjesmama, kakve su nam

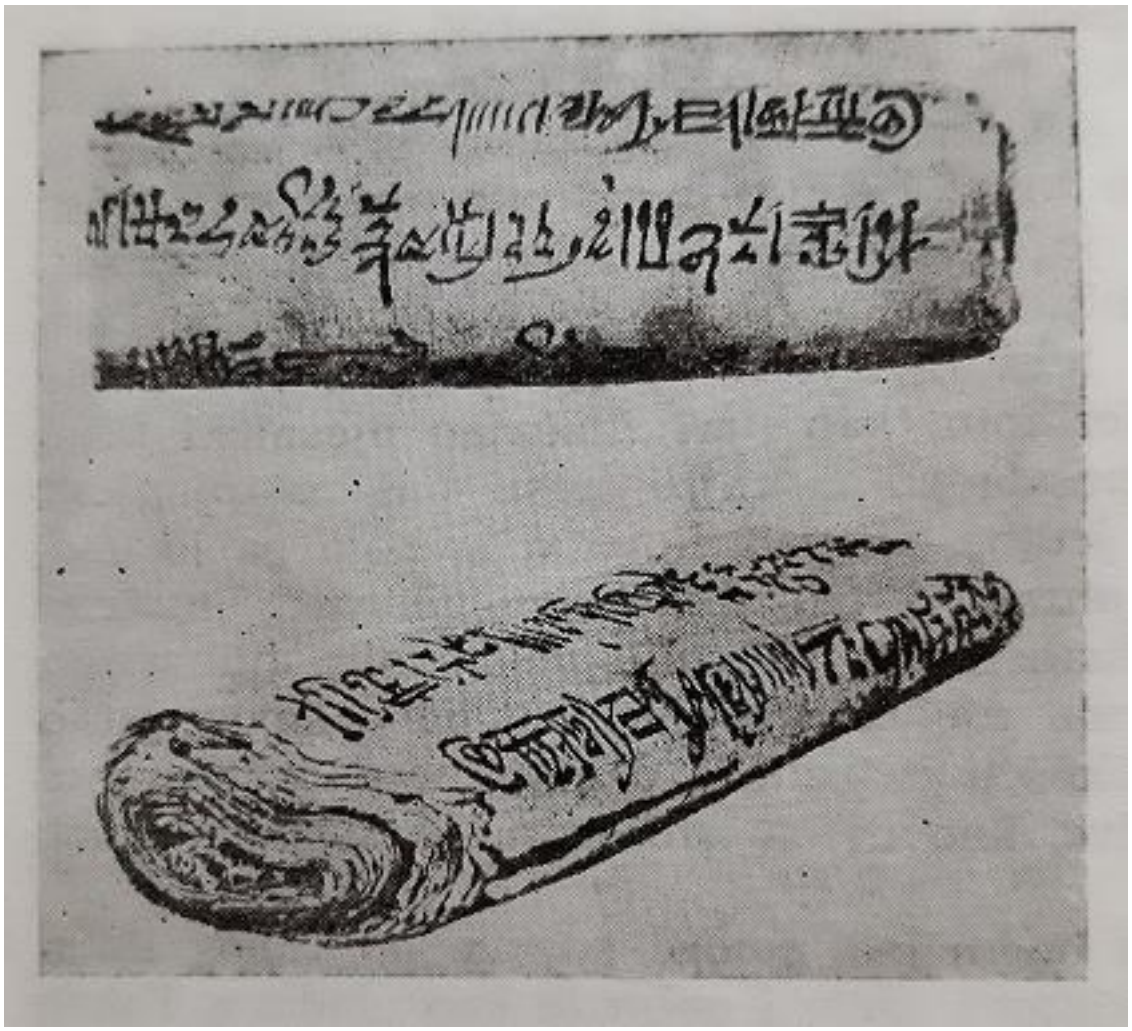
[19] Čale, Frano [et.al] str. 17-19
[20] Višić, Marko, Zagreb 1993. str. 22

poznate već iz najstarijeg vremena ali su najpoznatije sastavljene za vladare XVIII. i XIX. dinastije. Ove pjesme zapravo su pjesnički dijelovi svojevrsnih povijesnih spisa, vladarskih natpisa: čuvena Pobjednička pjesma Tutmosisa III, iz 15. stoljeća prije n.e., dio je natpisa u hramu u Karnaku kojim se slave pobjede najvećeg vojskovođe drevnog Egipta; u pjesmi se sve zemlje redom, božanskom odlukom podčinjavaju veličanstvenom vladaru.[21]

Pobjedničke pjesme mogle bi se shvatiti kao svjetovni oblik himni bogovima. Granica među vjerskim i svjetovnim inače je sasvim nesigurna. Pored himni, vjerskom bi pjesništvu od izrazitijih oblika pripadale svakako još i tužbalice; svjetovnom, mala pregršt jednostavnih radnih pjesama i pjesme prilikom gozbi.[22]

Najvažniji je dio svjetovne egipatske poezije ljubavna lirika. Sačuvana je vrlo oskudno, u sve nekih šezdesetak pjesama i to sve tek iz vremena Nove države i na novoegipatskom jeziku. Duguje i ona ponešto vjerskim himnama, ali se i općim tonom izraza vrlo osjetljivo od njih razlikuje. Raspoloženje je u tim pjesmama nekad ozbiljno ili tužno, drugi put šaljivo, ali stav prema ljubavnoj temi uvijek je vrlo slobodan i nerijetko neskriveno senzualan. Motivi su očekivani: razdvojenost, čežnja, bolest od ljubavi, ali i slast ljubavnog uživanja i ljepota obnaženog tijela. U pjesmi se redovno podrazumijeva neki jednostavan prirodni ambijent.[23]

[21] Čale, Frano [et.al] str. 20
[22] http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17157 17.09.
[23] http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17157 17.09.



Slika 3.: Papirus Chester Beatty I

(Izvor: Povijest svjetske književnosti, Uredništvo Liber, Sveučilišna naklada Zagreb, Izdavač MLADOST, izdavačko knjižničarska radna organizacija, Zagreb)

Zanimljivo je da se u ulozi lirskog subjekta žena pojavljuje u pjesmama podjednako često koliko i muškarac, i da se žena u toj ulozi ne predstavlja nipošto sputanija. Sačuvane pjesme povezane su u cikluse, sličnošću teme, zajedničkim okvirom ili jedinstvom postupaka kao što će na primjer ljubavnik koji se željno očekuje redom biti uspoređen s faraonovim glasnikom, s njegovim najboljim konjem i s gazelom, ili tako što će ulogu lirskog subjekta u pjesmi redom preuzimati različita personificirana drveta u vrtu ljubavnog uživanja.[24]

Poseban spomen zaslužuje Pjesma harfaša, nazvana tako zato što se uz nju na kamenu urezuje ili na papirusu spominje lik slijepoga harfaša koji pjeva. Danas se

[24] Čale, Frano [et.al] str. 24

sve više čini da se tako izvorno označavala jedna pjesnička vrsta a ne baš neka pojedinačna pjesma. Zajednička je svim ovim pjesmama tema: zagrobni život, i odnos života i smrti. Iako među zapisima s kraja Nove države ima i pjesama koje slave mir i blaženstvo što čovjeka očekuju na onom svijetu, na Zapadu, većini je tih tekstova osnova karakteristika upravo sumnja u zagrobni život.[25]

Među mudrosne tekstove, kakvi su bili popularni u svim književnostima starog Istoka, mogu se razlučiti u dvije skupine djela. Prva je i u starom Egiptu predstavljala poseban i cjelovit književni žanr, koji je zapravo jedini od svih egipatskih književnih vrsta imao ustaljeno ime, soybet, tj. poruka ili nauk. U drugoj skupini su djela raznih vrsta i po obliku i po predmetu. Na prvi pogled predstavljaju se kao dijalozi, tužaljke i proročanstva, a po karakteru, namjeni ili tonu opisuju ih također kao spise refleksivne, propagandne i pesimističke ili skeptičke.[26]

Najstariji na svijetu zapisi pravih priča i bajki nastali su u Egiptu, na klasičnom jeziku, a u doba Prvog prijelaznog periodu i u rano vrijeme Srednje države. Formalno se prema obrascu zapisa gradi jedno od najzanimljivijih djela egipatske književnosti, Sinuheova priča, tekst koji je, sudeći po brojnim prijepisima, i u starom Egiptu bio najpopularnije pripovjedno djelo u toku jednog tisućljeća. Može se samo nagađati da je ono stvarni opis doživljaja jednog uglednog Egipćanina iz vremena XII. dinastije, ali nikakva potvrda za to još nije izašla. Autor dijela imao je izrazito književne, pripovjedne namjere i umjetnički plodno se znao okoristiti mogućnostima koje mu je žanr autobiografskog zapisa nudio. Psihološka promišljenost likova i sklonost psihološkoj motivaciji postupaka, karakteristični su za egipatsku priču o doživljajima iz života. Vrlo slobodno se u novo egipatskim pričama i bajkama miješaju svjetovi pjesničke mašte i mita. Više puta to i jesu mitološke priče i svi likovi u njima su mitološka bića, ali prerađene su u skladu sa zahtjevima i mogućnostima popularnog propovijedanja.[27]

### 2.2. Mezopotamija - Sumerska i Akadska književnost

Već oko sredine trećeg tisućljeća prije n.e. pojavili su se na glinenim pločicama ili rjeđe na kamenim pločama napisani znakovima tzv. klinastog pisma,

[25] Čale, Frano [et.al] str. 21
[26] http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=17157 18.09.
[27] Čale, Frano [et.al] str. 28-30

načinom pisanja koji se najprije koristio za sumerski i akadski, a kasnije također u pismenosti drugih jezika starog Bliskog istoka, među njima i hetitskog.[28]

Književnosti Sumerana i Akađana obično se prikazuju kao zasebne cjeline, zbog etničke i jezične razlike među tim narodima koji su živjeli jedan pored drugoga u staroj Mezopotamiji u toku trećeg tisućljeća i vjerojatno sve do prve trećine drugog tisućljeća, kad se sumerski jezik prestao govoriti.[29] Najveći dio sumerske književnosti napisan je, a vjerojatno i pretežno sastavljen u toku najvećeg procvata sumerske književnosti između 2000. i 1800. g. prije n.e. Iz tog doba sačuvano je manje književnih djela na akadskom jeziku. Tekstovi na akadskom postaju brojniji i raznovrsniji, dok tekstovi na sumerskom jeziku prepisuju. Iako se više ne govori ali se mnogima od njih između redova dodaje akadski prijevod. U školama u kojima su se obučavali pisari, nastava se temeljila na prepisivanju ne samo pojedinačnih znakova ili imena predmeta, bogova i sl., nego i čitavih književnih sumerskih i akadskih sastava. [30]

Sumerska književnost doživjela je svoj posljednji procvat oko 1800. g. prije n.e. Poslije tog doba nastalo je vrlo malo novih književnih djela. U toku idućeg poznatog razdoblja književnog djelovanja, oko 1200 god. prije n.e., nastao je kanon književnih i znanstvenih tekstova. Kanonizirana verzija bila je ona koja će se ubuduće prepisivati i u Babiloniji i u Asiriji. U kanonskoj verziji strogo se poštuje jezik starih izvornika. Pisani jezik se stvrdnuo u fazi nešto mlađoj od starobabilonske i nije bio otvoren za promjene koje su se jezičnim razvojem nametale izvornom jeziku. Može se reći da se u ovome razdoblju razvio pravi književni jezik, kojemu će osnovna upotreba biti u književnim i znanstvenim djelima. Taj se književni jezik podjednako koristio i u Asiriji. [31]

Mezopotamska poezija je pretežno vjerska i učena, tužaljke su se možda također pisale za obredne prilike, a pripovijedale su povijesni događaj koji je doveo do razaranja gradova i bogoštovnih središta. Pokajničkog su tona. Pozivaju boga ili božicu da se vrati u svoje napušteno svetište i prizivaju božansku osvetu za

[28] Višić, Marko, Zagreb 1993. str. 49
[29] Višić, Marko, Zagreb 1993. str. 51
[30] Čale, Frano [et.al] str. 36-38
[31] Čale, Frano [et.al] str. 39-40

razaranje, unoseći tako u pjesmu politički prizvuk na osvetu neprijateljima. Širi spektar predmeta pojavljuje se u molitvama, koje se od drugih pjesama posvećenih bogovima mogu lako razlikovati po tome što, na jedno strani, sadrže tuženje i kajanje, a na drugoj zaklinjanje onog koji smjerno moli damu se podari sreća uopće ili pomoć u nekoj posebnoj nevolji. Književnost u Mezopotamiji ne čine samo pjesnička djela, vrste mitova, epova i himni, nego i raznoliki drugi spisi, prije svega povijesni. Kao književnost mogu se shvatiti gotovo sva sačuvana pisana svjedočanstva osim onih koja su nastala kao zapis o svakodnevnom praktičnom poslovanju, a sadržana su u pismima, te pravnim i administrativnim tekstovima. Među književna djela može se uključiti i Hamurabijev zakonik.[32] Hamurabijev zakonik, zakonik babilonskoga kralja Hamurabija, sastavljen između 1755. i 1750. prije n.e., je glavni izvor babilonskoga prava. U prologu se Hamurabi veliča kao pravedan kralj koji donosi Zakonik radi uspostave mira i pravednosti, a u epilogu se zaziva kletva bogova protiv onih koji bi Zakonik kršili ili mijenjali. Odredbe Hamurabijeva zakonika slijede sustavno i odnose se na različite pravne grane: građansko, bračno i obiteljsko, nasljedno, a najviše na kazneno pravo. Hamurabijev zakonik napisan je na akadskome jeziku klinastim pismom. Mnogobrojni prijepisi i izvodi potvrđuju njegovu dugotrajnu primjenu.[33]

Akadsko carstvo je na svome vrhuncu, između 2254. i 2218. g. prije n.e., obuhvaćalo zemlje od Sumera do Sirije te do Ninive. Akadski vladari su usvojili obilježja sumerske umjetnosti, ali su promijenili njezinu slikovitost kako bi stvorili vlastiti jezik moći, pozivali su se na sumerske preteče, ali su izražavali autoritativnu narav akadskih kraljeva. Jedno od najdojmljivijih sačuvanih djela veličanstveni je bakreni portret pronađen u Ninivi.[34]

### 2.3. Stara Hebrejska književnost

Nalazi pisanih spomenika, od Mezopotamije do Egipta, dali su znanosti podatke koji bacaju novo svijetlo na povijest Židova i njihovu drevnu književnost. Na pola puta između Tebe i Memfisa, na istočnoj obali Nila, kod mjesta Tel el-Amarna, pronađen je 1888. godine veći broj glinenih pločica. To su većinom bila pisma na

[32] Čale, Frano [et.al] str. 50-52
[33] Davies, J.E. Penelope ...[et.al] Zagreb 2008 str. 33
[34] Davies, J.E. Penelope ...[et.al] Zagreb 2008 str. 29

akadskom jeziku iz vremena od 1400 - 1350. prije n.e. Pločice su slali vazali, kraljevi brojnih gradova - država u Siriji, Feniciji i Kanaanu, egipatskom faraonu. Iz tih se pisama saznaje o nemirima, upadima štićenika i plaćenika hetitskog kralja Šupiluliume i razbojništva koja su počinili ljudi zvani Habiru. Iz pisama se doznaje o društveno - političkom stanju, mnogim pravnim običajima i propisima u Kanaanu više stoljeća prije povijesnih događaja opisanih u prvim starozavjetnim knjigama. Stvaranju cjelovitije slike o stanju na tom području pomogao je i nalaz arhiva od preko dvadeset tisuća glinenih pločica s klinastim pismom iz svih razdoblja povijesti grada Marija. Do Hamurabijevog osvajanja, u 18. stoljeću prije n.e., taj je značajni trgovački grad na zapadnoj obali Eufrata pripadao Amorejcima. Na pločicama su opisane prilike u doba prije starozavjetnih radozačetnika, a značajna su i imena koja se pojavljuju na pločama, Benjamin i David. Utjecaj kanaanske kulture, pisane i usmene predajem na duhovni svijet novo pridošlih plemena je potpunije shvaćen tek poslije proučavanja nalaza iz drevnoga grada - države Ugarit.

Knjiga koja se danas naziva Biblijom je stara usmena i pisana predaja Židova koja je došla u prerađenom, neizvornom obliku u sastavu knjige. Prema usvojenoj podjeli, Biblija dolazi iz dva dijela, Stari i Novi zavjet. Kao ime Biblije riječ zavjet ne postoji ni u hebrejskom izvorniku Starog zavjeta niti u grčkom Novog zavjeta. Izraz potječe od hebrejske riječi b`rit, "ugovor, zavjet". Kada je u 2. i 3. stoljeću Biblija prevođena na latinski, smisao "saveza između Boga i izabranog naroda" kod kršćana je izgubio na važnosti te je grčki izraz prevođen riječju *testamentum*, zavjet. U ovom obliku, Bibliju smatraju svojom bogoštovnom, svetom knjigom, plodom objave i božanskog nadahnuća sve kršćanske crkve, dok je za Židove vjerska svetinja samo njen prvi dio, Stari zavjet. Danas se postavlja pitanje može li se pojam književnosti uopće primijeniti na spise starog Zavjeta. Učenjaci govore da je po njima to zbirka vjerskih spisa koja je, bez obzira na karakter pojedinačnih tekstova, sastavljanja u cilju održavanja života jedne zajednice koja sebe smatra narodom božjim. U židovskim povijesnim knjigama književnosti često se preskače Biblija, a proučavanje literature počinje od apokrifa.[35]

Mnogobrojne književne vrste koje su bile poznate narodima Bliskog istoka, od Mezopotamije do Egipta, pojavljuju se u ulomcima ili u cijelosti u djelu Stari zavjet,

[35] Cravetto, Enrico, Zagreb 2004. str. 472

mitovi, bajke, basne, legende, priče, mudre izreke i pjesme. Ako se polazi od mitova, u klasičnom obliku Starog zavjeta ih nema, što je normalno jer je Židovski narod vrlo rano prihvatio činjenicu veličanja jednog boga. Drevni Izraelci su poput mnogih drugih naroda starine, svoj život rado pratili pjesmom, kako u vjerskim obredima tako i u svakodnevnici. Proznim izražajnim oblicima pisane su zakonodavne knjige a dijelom i propovjedničko štivo. Hebrejski jezik dozvoljava lak prijelaz sa običnog na uzdignutije izražajne oblike, zato ni ne čudi što je u pripovjedačkim dijelovima upleteno pjesništvo.[36]

Prva knjiga Nauk, ili nas Postanak sadrži u svom uvodnom dijelu opis postanka svijeta i čovječanstva, zatim povijest začetnika židovskog naroda, sve do Josipove smrti. Biblija s Abrahamom koji je živio u južnoj Mezopotamiji, u Uru, započinje židovsku povijest oko 19. st prije n.e. gdje je od Boga primio zapovijed da se oženi Sarom. Dobili su sina Izaka, a on je imao sina Jakova, zvanog Izrael koji se smatra praocem židovskog naroda.[37] Knjiga Postanka je riznica mitova koje su Židovi starine primili iz raznih mezopotamskih predaja i preradili ih bogoslovnom shvaćanju svijeta. Dok u predaji ostali naroda Istoka svijet nastaje kao posljedica borbe među bogovima, u Postanku iz praiskonskog kaosa svijet stvara jedan bog, koji se, uglavnom naziva Jahve. Druga knjiga Mojsijeva ili Izlazak sadrži u osnovi dvije glavne pripovjedačke cjeline. Jedna je o životu Izraelaca u Egiptu, o njihovom oslobođenju i izlasku, pod vodstvom Mojsija iz egipatskog ropstva, a druga o boravku u pustinji kod planine Sinaj. Moralno - pravni i vjerski propisi koji su sadržani u Knjizi Izlaska, zatim još više u Levitskom zakoniku i Ponovljenom zakonu, služili su za održavanje čvrste društvene zajednice, u kojoj svi članovi imaju ista prava, i u kojoj pojedinac kroz ta prava mora biti osiguran. U tom su cilju nastojanja da se sačuvaju izvjesne ustanove plemenskog uređenja, spriječe velike društveno - imovinske razlike, olakšaju uvjeti robovskog života, ustanovi subota kao odmor od šestodnevnog rada i dr. [38]

Stara židovska literarna baština preživjela je gotovo potpuno uništenje tekstova drugih sirijsko - palestinskih kultura prvog tisućljeća zahvaljujući sustavu prikupljanja svetih biblijskih tekstova. Sustav je konačno dovršen definiranjem

[36] Čale, Frano [et.al] str. 68
[37] Cravetto, Enrico, Zagreb 2004. str. 474
[38] Čale, Frano [et.al] str. 70

starozavjetnog kanona u drugom tisućljeću prije n.e. pri čemu se nastojao izbjeći gubitak tekstova koji su se smatrali nadahnutima Bogom. [39] Sa stajališta književno-povijesnog istraživanja, nijedna se biblijska knjiga, u obliku u kojem je stigla do nas, ne može opisati kao originalno i cjelovito djelo iz određenog razdoblja.

[39] Cravetto, Enrico, Zagreb 2004. str. 472

### 3. Ep - Gilgameš, Enuma Eliš

Među svim epovima, legendama i mitovima ove književnosti, ep o Gilgamešu je po svojem obujmu najveći, iako je u ovakvom obliku sastavljen oko 1700. godine prije nove ere, on je nastao, bar u pojedinim svojim dijelovima, u dalekoj sumerskoj prošlosti.

Gilgameš, je u epu sumerski kralj prve dinastije Uruka (oko 2600. pr. Kr.). Isprva mu je ime bilo Bilgameš, sa značenjem »Stari je mlad čovjek«. Gilgameš je sumerski, babilonski i asirski junak, jedan od glavnih likova sumerske i asirsko-babilonske mitologije, opjevan u epu *Gilgameš,* raširenome od III. do I. tisućljeća. pr. Kr. na sumerskome, akadskom, huritskom i hetitskom jeziku. Gilgameš je junak kojemu su objavljene tajne, putnik u daleke zemlje na kraj svijeta, graditelj bedema Uruka, tiranin čiji podanici vape bogovima za oslobođenjem. Nitko mu nije ravan, zato mu se žele osvetiti bogovi i u njega zaljubljena božica Ištar. Najbolji mu je prijatelj div Enkidu, koji je odrastao među divljim životinjama i pomaže mu u borbama, pa i u borbi protiv diva Humbabe. Zajedno pobjeđuju »nebeskoga bika« što ga je protiv njih poslala Ištar. Kad Enkidu umre, Gilgameša progoni misao o tajni smrti i odlazi na daleki otok, jedinomu besmrtnom čovjeku Utnapištimu, junaku Općega potopa. Ovaj ga uspavljuje i otpravlja natrag na zemlju preporučivši mu čudotvornu travu s dna mora koja pomlađuje. Kada se Gilgameš vrati na zemlju, zmija mu otme travu pa ga i dalje progoni misao o umrlome prijatelju. Enkiduov mu duh tada objavljuje neizbježnost smrti i žalosnu sudbinu umrlih. Prizori iz Gilgamešova života sačuvani su na mnogim reljefima. Ep o Gilgamešu imao je snažan utjecaj na književnost, religiju i umjetnost istočnih naroda. [40]

Ep o Gilgamešu napisan je akadskim jezikom između 23. - 21. stoljeća zahvaljujući popularnosti glavnog junaka bio je poznat na čitavom Bliskom istoku i preveden na hetitski, hurijski i fenički jezik. Od verzija ovoga epa na akadskom jeziku do nas su doprle tri. Najstarija je starobabilonska, po prvom stihu nazvana "Velik je on, veći od ljudi svih." Jezik i stil svih šest odlomaka napisanih brzim i nečitkim rukopisom gotovo je istovjetan. Što se tiče očuvanosti teksta, samo se od Pensilvanijske tablice očuvalo četiri petine. Na drugo mjesto postanjem dolazi takozvana periferna verzija, koja sačinjavaju dva fragmenta. Prvi pisan semitsko-

[40] Višić, Marko, Zagreb 1993. 223

akadskim narječjem. Drugi dio, koji potječe iz Megiddoa, drevnog palestinskog grada, prepisan je sa tablice koja opisuje smrt Enkidu-a.[41]

Junačke priče govore o podvizima legendarnih junaka, ljudskog roda ali nekad i polubogova, najpoznatije su one koje se udružuju u ciklus o gradu Uruku, a na koji se nadovezuje Ep o Gilgamešu. Epovi i kozmogonije, kojima je predmet suparništvo bogova, daju teološko opravdanje za vlast jednog grada države nad drugim ili za uspon jedne dinastije. Mnoga sumerska djela ove vrste još su uvijek predmet proučavanja i pokušaja rekonstrukcije, i lako se može pokazati da pripadaju širim ciklusima, kako je na primjer onaj o božici Inanna i kralju pastiru Dumuzi, u kojemu božica simbolično predstavlja vegetaciju, a on pastirsku civilizaciju. Najslavnija od tih priča i jedna od onih koja se opravdano naziva mitom, dok su neki drugi tekstovi obične jednostavne pjesme, himne ili tužaljke, s božanstvom kao junakom - Inannin silazak u podzemni svijet. U blizu petsto stihova pjesma je puna dijaloga, koji se na prijelomnom točkama ponavljaju, i monologa i opisa koji ne pokreću radnju unaprijed u radnji ne daju nikakvu motivaciju. Inanna kao dio ovog mita postoji i u jedno kasnoj akadskoj verziji u kojoj je pričanje primijenjeno na božicu Ištar, odlučuje sići u podzemni svijet. Pretpostavka je da lukavstvom pokušava preoteti podzemni svijet. Na ulazu traži da ju propuste. Vratar obavještava o njezinom dolasku božicu Ereškigal, dok ona naređuje da se od Inanne oduzmu redom, jedan po jedan, njeni ukrasi dok prolazi kroz sedam kapija podzemnog svijeta. Bez svojih moći, Inanna je osuđena na smrt. Njezin pratila bezuspješno prolazi hramove Sumera kako bi pridobio božansku pomoć za svoju božicu, dok Eneki nije došao na zamisao da stvori dva ljudska bića koji će varkom dobiti od Ereškigal tijelo Inanne i zatim je povratiti iz smrti prskajući je vodom. Lukavstvo uspijeva, ali Inannu ne puštaju iz podzemnog svijeta dok si ne pronađe zamjenu. Kao zamjena se pojavljuje Dumuzi, bog - pastir koji priziva svoju sestru da ga iskupi. Kraj mita je nepoznat ali se iz drugih povezanih priča može zaključiti da Dumzi i njegova sestra provode u podzemlju svako po pola godine.[42]

Priča o potopu je najpoznatija epizoda mezopotamske književnosti, zato što ima napadne sličnosti, čak i u pojedinostima, s pričom o potopu iz Biblije. Dio svoje

[41] Cravetto, Enrico, Zagreb 2004. str. 315
[42] Čale, Frano [et.al] str. 41

slave Ep o Gilgamešu duguje okolnostima što je ta epizoda i u njemu sadržana. Povijest Ep-a o Gilgamešu može se slijediti u nekoliko svojih faza, što je rijedak slučaj u klin pisane književnosti. Ciklus legendi spleten oko lika Gilgameša, legendarnog kralja grada Uruka, najprije je nastao na sumerskom, ali su na žalost od toga sačuvani samo odlomci pojedinačnih pjesama. Najstarije verzije na babilonskom nastale su oko 18 st. prije n.e. i sadrže osnovne dijelove priče o Gilgamešu, ali se razlikuju i u sadržaju i u stilu ne samo od ranijih sumerskih odlomaka i od kasnijeg kanonskog teksta nego i jedna od druge međusobno.

Često se navodi među mezopotamskim epskim djelima Spjev o stvaranju, sastavljen od sedam pločica, a poznat i pod izvornim naslovom koji čine prve riječi spjeva, Enuma eliš. Junaci epskih ili junačkih priča su bogovi, a kada se kao protagonisti i pojave bića ljudskog roda, oni svoje pothvate obavljaju u službi bogova ili otporu prema njima.[43]

Sumersko - akadski Ep o stvaranju, po prvim riječima nazvan Enuma Eliš (Kad gore...) sastoji se od sedam tablica različite veličine koje broje od 125-165 stihova. Ep se sastoji od herojske epopeje i dogmatske poeme, kojima je svrha upoznati čitatelja s borbom mlađih sa starijim božanstvima, završavajući himnom u čast boga - tvorca Marduka. Enuma eliš sastoji se od četiri verzije, odnosno četiri grupe fragmenata. Najstarija grupa Fragmenata, što ih je otkopala njemačka arheološka ekspedicija, potječe iz Assura, glavnog grada Asirije. Fragmenti te verzije, koji se čuvaju u Berlinskom muzeju, potječu iz vremena od 11. - 9. stoljeća prije n.e..

Enuma eliš sadrži dva predanja o postojanju svijeta. Prvo, u kome se susreće prirodan tok postanja i sređivanja kozmičkih sila i drugo po kome bog tvorac Marduk stvara svijet nakon smaknuća čudovišne Tiamat. Nebo i zemlja, koje drevne civilizacije smatraju bezvremenskom Počelima, sačinjavaju čitav svijet. Osnovni uvjet daljnjeg stvaranja svemira su upravo oni. Nebo je ono koje sa svojim životnim kišama i zrakom i sa svojim eteričnim svjetlom trajno budi generativne sile Majke Zemlje, potičući je da iz dvojih blagih njedara pusti na svjetlo dana vidljivu opstojnost vitalna počela.[44]

[43] Višić, Marko Zagreb 1993. 222
[44] Višić, Marko, Zagreb 1993. str. 225

Glavna misao autora Epa, pretpostavlja se, bila je da se pobjeda boga Marduka shvati i na moralnom planu, kao pobjeda dobra nad zlom, reda nad neredom, svijetla nad tamom. Na jednoj strani se vidi bojna četa sastavljena od čudovišta što ih je porodio iskonski Kaos, odnosno Tiamat, a na drugoj strani susrećemo se sa Mardukom koji u borbi savladava Tiamat i čudovišta što je porodila. Babilonci su Tiamat gledali kao tamno, olujno more, odnosno slane morske vode iz kojih nastaju sva mora i rađaju se sva čudovišta. Enuma eliš je u vrijeme babilonskog kraljevstva smatran istinskom raspravom iz astronomije, prikaz šestog pjevanja, gdje se govori kako je Marduk skupljene bogove razmjestio na nebo u obliku zvijezda.[45]

### 3.1. Mitološki motivi

Neki od mitova o postanku pripovijedaju kako su nastali bogovi. Drugi mitovi se bave isključivo postankom civilizacije. Definiraju se kao mitovi o ustroju svijeta. Sumerski mitološki spjevovi odaju sustav stalnih obilježja, klasičan ton naracije, kićen i uzvišen jezik u kojem se često upotrebljavaju dijalektalne forme, stil koji dopušta proširenje neke pripovjedne teme i koji se trudi ekspresivno ju obogatiti i rastegnuti. Bogoštovna književnost u Sumeru je bogata hvalospjevima kojima se veličaju bogovi, vladari ili hramovi.

Razlika između povijesnih tekstova i onih književnih je u Mezopotamiji sve samo ne čisto definirana kao u drugim kulturama. Iako su mnogi asirski kraljevski natpisi opravdano pripisani kao velika književna djela, nažalost ne smatraju se dijelom mezopotamske kulture. Ne postoji jednostavan kriterij razlikovanja književnih od ne književnih tekstova. Stručnjaci su pokušali izbjeći poteškoće pisanja uvodeći kategoriju kanonskih tekstova, to su tekstovi koji su formulirani sa točno navedenim redoslijedom. Konačni ishod rezultirao je masivnim prepisivanjem i razlikovanjem književnih tekstova nastalih prepisivanjem i onih koji su originalno bili arhivirani.

Identifikacija akadskih književnih tekstova kao povijesno valjanih zbog pojave, inače, dobro svjedočenog vladara u njima, razara se kada se uspoređuje sa sličnim sumerskim djelima koji su dobili mnogo manji povijesni značaj. U sumerskom jeziku postoji niz tekstova koji prikazuju aktivnosti vladara iz dinastije Uruk, koja su možda i postojala sredinom trećeg tisućljeća. Kraljevi koji se spominju su Gilgameš,

[45] Višić, Marko, Zagreb 1993. str. 237

Lugalbanda i Enmerkar. U sumerskom popisu pojavljuju se u ulozi oca, sina i unuka. Sama pojava kraljeva u sumerskom popisu je daleko od potvrde njihovog postojanja, ali bez ikakvih argumenata može se reći da su povijesne osobe. [46]

### 3.2. Usporedna književnost

Kao što je već napomenuto ep je opsežno usmeno ili pisano djelo sastavljeno stihom tzv. visokog stila. Susret s epom datira iz antičkog doba sa djelima Ilijada, Odiseja, Eneida i i izvaneuropskim kulturama Gilgameš, Ramayana, Mahbharata itd. Ep se reprezentativno pojavljuje među pripovjednim žanrovima sve do pojave romana. Ep je obično tematski usredotočen na niz događaja, vjerovanja ili znanja koji uživaju iznimnu važnost u danoj kulturalnoj zajednici. Iz takva se sklopa izdvaja lik epskoga junaka obdarena fizičkom i moralnom snagom, okretnošću, snalažljivošću i povlaštenim odnosom spram boga, što ga sve čini sposobnim za suočavanje sa zadatcima i pothvatima kakvi su tzv. običnomu čovjeku ne savladivi. No značajke su junaka u pravilu zapravo zadane i nepromjenljive, pa nisu podložne razvojnoj karakterizaciji kao u nekim tipovima romana. I premda je svijet predaka i utemeljitelja, i vremenski i vrijednosno odvojen od sudionika epske komunikacije, on im ipak nije nedostupan. Upravo suprotno, ep je književni žanr kojim se ta veza uspostavlja. Čitateljskoj orijentaciji najprije pridonose tzv. stalni epiteti i postupak izlaganja bez prethodne pripreme ili ekspozicije, ali više od svega ima u njoj udjela tehnike pripovijedanja, s posljedicama koje zadiru ne samo u način recepcije epskoga sadržaja nego i u književno znanstveno razvrstavanje predmetnoga područja književnosti. Odgovarajući na potrebu stvaranja simboličkih povijesnih, kulturalnih, religijskih značaja zajednice. Tematski se repertoar epskoga žanra se širio i prilagođivao novonastalim okolnostima. Koliku klasifikacijsku važnost dobiva to implicitno mnogoglasje pokazuje se u ključnoj postavci koncepcije o trima književnim rodovima: u lirskoj pjesmi govori samo autor, u drami samo likovi, a ep gradi svoju osobitost na prepričavanju ili posredovanju priče preuzete iz davnine.[47]

Ilijada je oblikovana kao duga priča epizodične strukture, u kojoj ravnopravno sudjeluju i bogovi i smrtnici, a u prvom je planu nadnaravno obdaren junak, Ilijada je kao najstariji ep europske književnosti dalekosežno utjecala na sveukupnu žanrovsku

[46] Višić, Marko, Zagreb 1993. str. 224
[47] http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18073 18.09.

povijest. Upravo zahvaljujući Ilijadi obaveznim su epskim obilježjima postali invokacija, poraba formula i produljenih usporedaba, razvedeni opisi, uzvišeni stil. U njoj je prvi put tematiziran odnos zajednice prema događaju koji u kolektivnom pamćenju ima središnje mjesto. Za razliku od ratničke etike Ilijade, likovi u Odiseji pokazuju veću moralnu raznolikost. U njoj bogovi nisu iracionalno svrstani uz sukobljene strane; njihove intervencije u zemaljska zbivanja posljedica su opće razumljive, gdje kad i jasno obrazložene moralne prosudbe, bila riječ o kazni ili o nagradi. Povezivanjem povijesnih epova kao npr. Ilijada i Odiseja, Gilgameš ili Enuma eliš, može se napravit samo pretpostavka za određene povijesne činjenice. Kao npr. postanak svijeta, veliki potop ili čak osvještavanje činjenice da se smrt ne može izbjeći. S obzirom na opis pojedinih ratnih situacija u svakome od djela, pretpostavka je da epovi nisu u potpunosti mitološki i nije svaka radnja izmišljena. Svaki ep u sebi sadrži božanske i mitološke elemente koji upotpunjuju priču. U Ilijadi i Odiseji je zazivanje boga, "Srdžbu mi, boginjo, pjevaj Ahileja, Peleju sina, Pogubnu, kojano zada Ahejcima tisuću jada."[48], u Gilgamešu, sam lik je suprotstavljen bogovima, a Enuma eliš, povezan sa Biblijom, pripovijeda o velikom nastanku novog svijeta i borbi mlađih bogova sa starijima. Koliko god tragična priča stoji iza pojedinog djela, ono većini situacija završava u pozitivnom svjetlu.

[48] Homer, Zagreb, 2003. str. 11

## 4. Zaključak

Civilizacije starog vijeka nastale su iz potpuno razvijenog mladog neolitika koji je bio obilježen proizvodnom poljoprivredom, društvo podjele rada, poznavanje osnovnih tehnika metalurgije, proizvodnja viška dobara i trgovina izvan vlastite regije kao i sjedilački život unutar obzidanih naselja. S kulturama koje su slijedile ovakav razvoj povezuje se razvoj pisma čemu su prethodili piktogrami i ideogrami još iz vremena mlađeg paleolitika, spiljski crteži. Iz tih crteža, ili pod njihovim utjecajem, u Mezopotamiji se razvilo klinasto pismo, a u Egiptu hijeroglifi od kojih se zatim razvio alfabet. Arheološki iskopi od sredine devetnaestog stoljeća otkrili su mnogo zemljanih pločica s klinastim pismom koje sadržavaju popise kraljeva, ali i pjesme.

Književnosti Sumerana i Akađana obično se prikazuju kao zasebne cjeline, zbog etničke i jezične razlike među tim narodima koji su živjeli jedan pored drugoga u staroj Mezopotamiji u toku trećeg tisućljeća i vjerojatno sve do prve trećine drugog tisućljeća, kad se sumerski jezik prestao govoriti. Razlika između povijesnih tekstova i onih književnih je u Mezopotamiji sve samo ne čisto definirana kao u drugim kulturama. Iako su mnogi asirski kraljevski natpisi opravdano pripisani kao velika književna djela, nažalost ne smatraju se dijelom mezopotamske kulture. Ne postoji jednostavan kriterij razlikovanja književnih od ne književnih tekstova.

Osim što je cilj ovog rada bio upoznavanje sa drevnom književnosti Bliskog istoka, mogu se i napraviti pretpostavke za osobno mišljenje i razmišljanje. Kao što je veliko pitanje postanak svijeta? Jesu li zbilja postojala sva božanstva koja se spominju i od kuda pjesniku mašta za osmišljavanje djela koja još uvijek utječu na stvaranje današnje književnosti. Sve to, zahvaljujući mitološkim motivima i motivima kreativnosti, možemo prepustiti maštи i pokušati sklopiti činjenice za stvaranje osobnog mišljenja.

**LITERATURA**


1. Frane Čale, Aleksandar Flaker, Ivo Frangeš, Slavko Goldstein, Breda Kogoj-Kapetanić, Svetozar Petrović, Vera Senečić, Vladimir Vratović, Mate Zorić, Viktor Žmegač, *Povijest svjetske književnosti*, Uredništvno Liber, Sveučilišna naklada Zagreb, Izdavač MLADOST, izdavačko knjižničarska radna organizacija, Zagreb 1993.
2. Marko Višić, *Književnost drevnog Bliskog Istoka, Enuma Eliš, Gilgameš*, Izdavačka kuća "Naprijed", Zagreb 1993.
3. Veselin Masleša, *Gilgameš*, Asirsko - babilonski epos, Biblioteka strane književnosti, Sarajevo 1961. god
4. Penelope J. E. Davies, Walter B. Denny, Frima Fox Hofrichter, Joseph Jacobs, Ann M. Roberts, David L. Simon, *Jansonova povijest umjetnosti zapadna tradicija,* sedmo izdanje, Stanek tisak GZH Zagreb 2008.
5. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=21996, 17.09.2019.
6. http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=3537, 18.09.2019.
7. http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=31916, 20.09.2019.
8. IEnrico Cravetto, *Povijest*, *Prapovijest i prve civilizacije*, 1. knjiga Europarpess holding d.o.o. Zagreb 2004.
9. Marc Van De Mieroop, *Cuniform texts and the writing of history*, Routledge, London 1999.
10. Kathleen Kupier, Ancient Egypt, From prehistory to the Islamic contest, Britannica, New York 2011.
11. Igor Uranić, Životi Egipćana, Tiskara Zelina, Zagreb 2013.
12. Aleksandar Stipičević, Povijest knjige, Matica Hrvatska, Zagreb 2006.
13. Homer, *Ilijada i Odiseja,* Školska knjiga, Zagreb, 2003.


PRILOZI

Slika 1. Drevni Bliski istok

Slika 2. Osnovni pribor egipatskog pisara: drvena paleta sa zabilješkama sa obje strane iz vremena XVIII dinastije

Slika 3. Papirus Chester Beatty I

**SAŽETAK**

Pod pojmom stari vijek podrazumijeva se, razdoblje od uvođenja pisma, odnosno početka civilizacije, oko 3500. g. prije n.e. u Mezopotamiji, do početka srednjeg vijeka sredina petog stoljeća. Obično se pojam koristi samo za prostor oko Sredozemnog mora, uključujući i Bliski Istok s Perzijom. Potreba za identificiranjem slikovnog prikaza s kraljevskim pojedincem ili određenim događajem kao što je lov ili bitka, dovelo je do primjene hijeroglifskog pisanja monumentalnog teksta. Rukopis je održavao novi odnos prema vremenu i prikaz povijesti kao jedinstvenog događaja u vremenu. Od prvih uklesanih natpisa iz vremena I dinastije, prepoznata su samo pojedina imena. Iz pojave hijeroglifa i klinastog pisma razvila se književnost Sumerana i Akađana koja se prikazuje kao zasebne cjeline, zbog etničke i jezične razlike među tim narodima koji su živjeli jedan pored drugoga u staroj Mezopotamiji u toku trećeg tisućljeća i vjerojatno sve do prve trećine drugog tisućljeća, kad se sumerski jezik prestao govoriti. Ep, kao glavni oblik književnosti civilizacija, je obično tematski usredotočen na niz događaja, vjerovanja ili znanja koji uživaju iznimnu važnost u danoj kulturalnoj zajednici. Iz takva se sklopa izdvaja lik epskoga junaka obdarena fizičkom i moralnom snagom, okretnošću, snalažljivošću i povlaštenim odnosom spram boga, što ga sve čini sposobnim za suočavanje sa zadatcima i pothvatima kakvi su tzv. običnomu čovjeku ne savladivi. No značajke su junaka u pravilu zapravo zadane i nepromjenljive, pa nisu podložne razvojnoj karakterizaciji kao u nekim tipovima romana. I premda je svijet predaka i utemeljitelja, i vremenski i vrijednosno odvojen od sudionika epske komunikacije, on im ipak nije nedostupan.

**SUMMARY**

The term "old age" means the period since the introduction of the letter, or the beginning of civilization, around 3500 B.C.E. in Mesopotamia, until the beginning of the Middle Ages in the mid-fifth century. Usually the term is used only for the area around the Mediterranean Sea, including the Middle East with Persia. The need to identify a pictorial representation with a royal individual or a particular event such as a hunt or battle led to the application of hieroglyphic writing of monumental text. The manuscript maintained a new relation to time and the presentation of history as a unique event in time. Of the first engraved inscriptions from the time of the I dynasty, only some names were recognized. From the appearance of hieroglyphs and wedge-shaped letters, the literature of Sumerians and Acadians evolved, presented as separate entities, due to the ethnic and linguistic differences between these peoples who lived side by side in ancient Mesopotamia during the third millennium and probably until the first third of the second millennium, when the Sumerian language had disappeared from speaking. Ep, as the main form of civilization literature, is usually thematically focused on a series of events, beliefs, or knowledge that are of utmost importance in a given cultural community. Such an epic hero stands out from such a complex, endowed with physical and moral strength, agility, resourcefulness and a privileged attitude towards God, which makes him all capable of coping with tasks and undertakings such as the so-called. to the ordinary man, they cannot be overcome. However, the character traits are generally default and immutable, so they are not subject to developmental characterization as in some types of novels. And although the world of ancestors and founders, both temporally and in value, are separated from the participants in epic communication, it are still not accessible to them.